

אודות יהודי יוון בשואה

ברכה ריבלין

במפקד האוכלוסין שנערך ביוון בשנת 1928 נמנו 72,791 יהודים, שהם 1.2% מאוכלוסיית המדינה. הייתה זו קהילה יהודית שרובה הגדול (יותר מ-98%) ישב בערים. הקהילה היהודית הגדולה ביוון הייתה בסלוניקי, שבה התגוררו באותה שנה 55,250 יהודים. בבירת המדינה, אתונה, התגוררו באותה שנה 1,578 יהודים בלבד. אין תימה, כי שואת יהודי יוון מתקשרת בתודעה ובזיכרון היהודי עם הטרגדיה של יהודי סלוניקי, קהילה מהעתיקות באירופה, שעל פי הנחות שונות ישבו בה יהודים כבר מהמאה השנייה לפנה"ס.

המלחמה הגיעה ליוון כשנה לאחר שפרצה באירופה. ב-10 ביוני 1940 כרתה איטליה של מוסוליני ברית עם היטלר, וב-28 באוקטובר 1940 התקיפו צבאות איטליה את יוון. מוסוליני דרש לפתוח את גבולות יוון למעבר הצבא האיטלקי, ומשנתקל בסירוב התקיפו האיטלקים את הצבא היווני לאורך הגבול עם אלבניה. היוונים הצליחו להדוף את הפלישה האיטלקית עד למרכז אלבניה. ב-6 באפריל 1941 פלשו הגרמנים ליוון דרך בולגריה ויוגוסלביה. הצבא הבריטי לא הצליח למנוע את כיבושה של המדינה, כמו גם את נפילת האי כרתים.

יוון חולקה לשלושה אזורי כיבוש: גרמני, איטלקי ובולגרי. הגרמנים שמרו תחת שלטונם רצועה בתראקיה המזרחית, את מקדוניה המרכזית והמזרחית ואת האי כרתים, משום חשיבותו האסטרטגית לשליטה על האגן המזרחי של הים התיכון. סלוניקי, ובה רוב יהודי יוון, היו איפוא תחת שלטונם של הגרמנים. האיטלקים קיבלו את אזורי מרכז יוון ובהם הבירה אתונה וכן את הפלופונס ושטחים נוספים בחוף המערבי, והבולגרים את שטחי תראקיה המערבית ומקדוניה המזרחית. רשמית המשיכה יוון לשמור על עצמאותה והוקמה בה ממשלה של משתפי פעולה.

הנתונים שנמסרו בוועידת ואנזה ב-1942 התייחסו ליהודי יוון כאל מקשה אחת ולפיהם התגוררו ביוון 75,000 יהודים. אולם, גורלם של היהודים ביוון, ששיעור הנספים מקרבם הגיע ל-90%, היה שונה מאזור כיבוש אחד למשנהו. בשלב הראשון של "הפתרון הסופי" יושמה התוכנית לגבי יהודי האזור הגרמני (שם חיו, כאמור, רוב יהודי יוון) ולגבי היהודים שישבו באזור הכיבוש הבולגרי; בשלב השני, לאחר כניעתה של איטליה והשתלטות הגרמנים על צפון ומרכז המדינה ב-1943, יושמה מדיניות ההשמדה גם לגבי יהודי אזורי הכיבוש האיטלקי, אבל ביצוע התוכנית נדחה והתעכב עד אביב - קיץ 1944.

עוד לפני הפלישה הגרמנית ליוון, בפברואר 1941, הוקמה בגרמניה יחידת "זונדרקומנדו רזנברג" שבראשה עמד פון אינגראם. היחידה מנתה יותר מ-80 איש וחולקה לשתי קבוצות – האחת הייתה מיועדת לאתונה, והשנייה – לסלוניקי. ב-15 בנובמבר 1941 נשלחה הקבוצה

ליוון וערכה סקר מפורט על היהודים במדינה. לפי סקר זה חיו ביוון 78,750 יהודים, מהם 55,000 בסלוניקי והנותרים בערים ובחבלי ארץ אחרים. הקהילות הגדולות האחרות, היו בקורפו (3,000 יהודים), קוואלה (3,000 יהודים), בינינה (3,000) ובאתונה (2,500 יהודים). ב-9 באפריל 1941 נכנסו הגרמנים לסלוניקי. יומיים לאחר כניסתם לעיר הם הורו לסגור את כל העיתונים והפרסומים היהודים, ואת מקומם החלו לתפוס עיתונים ופרסומים בעלי גוון אנטישמי בוטה.

ב-15 באפריל 1941 נאסרו כל חברי הקהילה היהודית ועוד קבוצה של נכבדים ואנשי ציבור. גל המעצרים הזה נמשך גם בימים שלאחר מכן. הגרמנים מינו את שבתאי (סאבי) שאלתיאל, מפקידי הקהילה לשעבר, לממונה על קהילת סלוניקי והקהילות הסמוכות. לשאלתיאל לא היו הכישרים הדרושים למלא את התפקיד המסובך שהוטל עליו, והוא מינה את ז'אק אלבלה כדי שיעזור לו כמתורגמן וכמדווח לגרמנים. בקהילה, שהייתה נתונה לפיקוח צמוד של הגסטאפו, נסגרו הארגונים ובתי הספר היהודיים, והוטלו עליה הוצאות כספיות כבדות למימון צורכי הגסטאפו. ב-29 באפריל נדרשו היהודים למסור את כל מקלטי הרדיו שברשותם; כמה ימים לאחר מכן נתפסו דירות בבעלות יהודית כדי לפנות מקום למגורי הגרמנים, אך יש לציין כי מצעדים כאלה סבלו גם התושבים הנוצריים של העיר.

אחת הפעולות הראשונות של אנשי "קומנדו רוזנברג" שהגיעו לסלוניקי ביוני 1941 הייתה החרמת נכסי התרבות היהודיים בעיר. הוחרמו ספריות יהודיות וכתבי יד עתיקים, ספרי תורה ומחזורי תפילה, כלי קודש מכסף ועוד. לא רק רכוש ציבורי יהודי הוחרם; "קומנדו רוזנברג" שם ידו על אוספים פרטיים שונים, בהם ספרייתו של הרב קורץ, רבה של הקהילה, שמנתה כ-3,000 ספרים, וספריותיהם של רבנים נוספים, שבהן היו מאות ספרי קודש, פילוסופיה והגות. כמו כן הוחרמו ארכיונים של ארגונים יהודיים שונים בעיר. החומר נארז ונשלח לגרמניה, בפיקוחו של יוהן פול, מנהל המחלקה לעברית במכון לחקר היהדות בפרנקפורט. רוב נכסי התרבות הללו, שנאספו בקהילת סלוניקי במשך מאות שנים והיו מקור ייחודי לחקר ההיסטוריה וחיי הרוח של יהדות ספרד, אבדו ולא נמצאו לאחר המלחמה.

מייד לאחר כניסת כוחות הכיבוש הגרמניים פקד את סלוניקי משבר כלכלי חריף. הגרמנים החרומו מכל הבא ליד לצורכיהם, לרבות את מכרות הכרום, מחסני התבואה, הכותנה ותוצרת חקלאית בסביבות העיר. בעיר התפשטה האבטלה והורגש מחסור במזון. הבצורת של שנת 1941 אך החרפה את המשבר הכלכלי ואת המצוקה; היהודים סבלו מהם יותר מהאוכלוסייה היוונית, שכן האחרונים נעזרו בקרובים וידידים בכפרים כדי להתגבר על המשבר באספקת המזון. בחורף של 1941-1942 גברה מצוקת היהודים, ונרשמו מקרים לא מעטים של מוות ברעב. הרעב גרם להתפשטות של מחלות, ועל הרובע היהודי הוטל סגר בשל סכנת המגפות. כדי להתמודד עם המצוקה נפתחו מטבחים עממיים שסיפקו מזון לעשרות אלפי יהודים נזקקים. הקהילה היהודית ו"הצלב האדום" עשו מאמצים והעניקו

בשנת 1941 סיוע לכ - 2,000 נזקקים, חילקו מדי יום 5,000 ארוחות ו- 1,700 מנות חלב לתינוקות. לפי הערכות של גופים בינלאומיים בסלוניקי קיבלו היהודים חלק זעום בלבד מכלל הסיוע הכלכלי שהיו זכאים לו על פי גודלם היחסי באוכלוסיית העיר.

באפריל 1942 פורסם צו המורה על גיוסם של אזרחים למאמץ המלחמתי הגרמני. החייבים בגיוס נדרשו להתייצב לגיוס תוך 24 שעות. באותה העת הורה הגנרל פון קרנסקי, המפקד הצבאי של העיר, לכל היהודים בני 18-45 להתייצב בשבת, 11 ביולי 1942, בשעה 8:00 בבוקר, ב"כיכר החירות" בעיר, כדי להכין רשימה של יהודים הכשירים לעבודה. נשיא הקהילה הצליח להוציא מרשימת החייבים בגיוס לעבודות כפייה את פקידי הקהילה, הרבנים, המורים ואנשי מפעלי העזרה. ב- 11 ביולי התייצבו בכיכר כ- 6,500 יהודים, לבושים בבגדי השבת שלהם. על גגות הבתים הסמוכים הוצבו חיילים גרמנים חמושים. יום זה, שזכה לכינוי "השבת השחורה", הפך לציון דרך בתולדות יהודי סלוניקי. הגרמנים התעללו ביהודים שניצבו שעות ארוכות בשמש היוקדת, שיסו בהם כלבים ואסרו כל מתן עזרה רפואית לאנשים שצנחו והתעלפו בשל העמידה הארוכה בשמש ללא מים. ב- 14:00 אחר הצהריים הורו הגרמנים ליהודים להתפזר. מי שלא הספיק להירשם נאלץ לחזור לכיכר ב- 13 ביולי.

היהודים שהתפקדו נשלחו לכמה מחנות עבודה. מטרת גיוסם הייתה לשחרר כ- 5,000 כפריים מקומיים, כדי שאלה יוכלו לחזור לעבודות החקלאיות בכפריהם. תנאי המגורים והעבודה במחנות היו קשים, בעיקר משום שהיהודים לא הורגלו בסוג זה של עבודה. הם עבדו כ- 12 שעות ביום ולנו על הארץ או באורות סוסים. מזון לא סופק להם די הצורך, ויחסם של המשגיחים עליהם היה נוקשה. לפי הערכות שונות, בכארבעת החודשים לאחר שגויסו לעבודות נפטרו במחנות כ- 700 יהודים.

אירועי קיץ 1942 זרעו בהלה רבה בקהילה. באמצע יולי עזבו את סלוניקי כ- 1,200 יהודים עשירים שהצליחו לעבור לאזור הכיבוש האיטלקי באמצעות ניירות מזויפים. ב- 11 בדצמבר 1942 החליפו הגרמנים את הנהגת הקהילה והעמידו בראשה את ד"ר צבי קורץ, רבה הראשי של סלוניקי. לצדו פעלה ועדה בת שישה חברים, שנשאו כולם באחריות משותפת כלפי רשויות הכיבוש. צעדים אלה השתלבו במסגרת ההכנות הכוללות שנערכו בתקופה ההיא לקראת יישום "הפתרון הסופי" ביוון.

בסוף ינואר 1943 הגיע לסלוניקי רולף גינטר, סגנו של אייכמן, כדי להכין את גירושם של יהודי העיר. הוא החל בהכנות בתיאום עם רשויות הצבא בעיר ועם אנשי משרד החוץ. בפברואר 1943 הגיע לסלוניקי דיטר ויסליצני, מאנשיו הבכירים של אייכמן, שהכין לפני כן את גירושם של יהודי סלובקיה. אליו צורף אלויס ברונר, שפעל עד אז בווינה, והיה אחראי לגירושם של יהודי העיר להשמדה. הם פעלו בסלוניקי בשיתוף עם המושל הצבאי של העיר,

ובפיקוחם הוקמה בסלונקי יחידה מיוחדת של הס"ס שקבעה את משכנה ברחוב וליסריו 42. שם הוכנה התשתית לגירושם של כ- 50,000 מיהודי סלונקי.

ב- 6 בפברואר פורסם צו המחייב את כל היהודים מבני 5 ומעלה לשאת את ה"טלאי הצהוב" על בגדיהם ולעבור לגור ברובעים מיוחדים שהוקמו עבורם. מן המעבר לגטאות ומענידת הטלאי היו פטורים יהודים בעלי אזרחות זרה (איטלקים, ספרדים, טורקים) שיכלו להציג דרכון בר תוקף. הוצאות המעבר לגטאות והוצאות הארגון בהם הוטלו על הקהילה היהודית. ב- 13 בפברואר פורסם צו נוסף שאסר על יהודים להחליף את מקום מגוריהם ללא רשות; מפירי ההוראה הסתכנו בגזר דין מוות. כמו כן נאמר בפקודה, כי אסור ליהודים להשתמש בתחבורה ציבורית, להיכנס לחלקים מסוימים של העיר ולצאת מבתיהם לאחר שקיעת החמה. צו שלישי שיצא ב- 17 בפברואר חייב את היהודים לסמן בגרמנית וביוונית את בתי העסק שלהם בכתובת "חנות יהודית". החל מ- 25 בפברואר הם חויבו גם לסמן, בדרכים שונות, את בתיהם.

שלושה גטאות הוקמו בסלונקי - שניים פתוחים, והשלישי, שהיה בעצם מחנה מעבר בדרך אל הגירוש למזרח, סגור. הרובע הזה, רובע "הברון הירש", שכן סמוך למסילת הרכבת. המעבר לגטאות היה קשה ורצוף טרגדיות אנושיות. על המעבר לגטו השגיחה משטרה יהודית שהקימו הגרמנים. המשטרה מנתה 250 איש; רובם שירת בעבר בתפקידים זוטרים בצבא היווני, ונוספו עליהם פליטים ממרכז אירופה. בראשה עמד ז'אק אלבלה, שהיה דובר גרמנית ומקורב לרשויות הכיבוש. המעבר לגטאות הסתיים

ב- 6 במרס ואז יצאה ההוראה שאסרה על יציאה מהם. בגטאות שררו תנאים קשים. בכל דירה התגוררו שלוש עד שש משפחות, ולעתים הגיעה צפיפות הדיור ל- 30 נפשות בשטח של 16 מ"ר. הצפיפות הקשה יצרה מייד בעיות של תברואה ומגפות הלכו והתפשטו. בשכונת "הברון הירש" התגוררו לפני הריכוז בגטו 2,500 איש, ואליהם נוספו באחת 1,700 יהודים נוספים. השכונה כולה הוקפה חומת עץ ועליה גדר תיל.

ב- 10 במרס נודע לציבור, כי 300 קרונות רכבת הגיעו לתחנת הרכבת של סלונקי. הרב קורץ וחברי הוועדה שפעלה לצדו הגישו למקס מרטן, היועץ לעניינים אזרחיים ליד הממשל הצבאי הגרמני בסלונקי, שהיה אחראי גם על הטיפול באוכלוסייה היהודית, כתב ויתור על מחצית מנכסי הקהילה, לרבות קרקעות ומבנים, ובלבד שיבוטלו הטרנספורטים. 24 שעות לאחר מכן הודיע להם מרטן, כי קיבל מברלין תשובה שלילית להצעתם. טענתו הייתה, כי ארגונים יווניים שונים דורשים לגרש את היהודים מסלונקי. ב- 13 במרס 1943 שלח מרטן צו נוסף לד"ר קורץ, ובו הוראה להחרים את נכסי היהודים בעיר לטובת הגרמנים. נכללו בהם נכסי דלא-ניידי, מזומנים ושאר חפצי ערך. הקהילה חויבה בצו להעביר את נכסיה לרשות הגרמנים עד 15 במרס. דיטר ויסליצ'ני היה מופקד על ביצועה של פעולה זו. ב- 14 במרס, יום לפני צאת הטרנספורט הראשון מסלונקי, נשא הרב קורץ נאום בפני היהודים במחנה

"הברון הירש". הוא מסר להם, כי הצעירים ימשיכו לעבוד במחנות ביוון והוריהם יורשו להמשיך ולהתגורר בסלוניקי. יום לאחר מכן יצא הטרנספורט הראשון לאושוויץ. הוא הגיע ליעדו ב- 20 בחודש. במשך חמישה חודשים יצאו הטרנספורטים מסלוניקי לאושוויץ משכונת "הברון הירש". במרס יצאו 5 טרנספורטים, באפריל - תשעה, במאי - שניים, ביוני - אחד, ובאוגוסט - שניים. משוחררים מגירוש היו יהודים בעלי נתינות של מדינות הציר, או מדינות נייטרליות כטורקיה וספרד. בסלוניקי חיו כ- 850 יהודים כאלה - 500 יהודים בעלי אזרחות ספרדית, 280 בעלי נתינות איטלקית וכן יהודים שהחזיקו באזרחות של טורקיה, פורטוגל, ארגנטינה, שוויץ, מצרים, הונגריה ובולגריה. מדי יציאת טרנספורט היה הגטו בשכונת "הברון הירש" מתמלא שוב ביהודים שהועברו אליו כהכנה לקראת הטרנספורט הבא. מספר היהודים בכל משלוח היה 1,000-4,500 יהודים.

לטרנספורטים שיצאו מסלוניקי צורפו גם יהודים מקהילות אחרות בתראקיה ובמקדוניה. בסוף אפריל שולחו מסלוניקי 316 יהודים מווריה ו- 372 מפלוריה. גם במאי שולחו עוד כ- 900 יהודים מערים במחוזות אלה. בסך הכול, לפי רישומים גרמנים, יצאו מסלוניקי לאושוויץ 19 טרנספורטים ובהם 48,533 יהודים. עם זאת, קביעה חד משמעית של מספר היהודים שנשלחו היא בעייתית, שכן ידוע שטרנספורט אחד, שכלל 46 קרונות ומספר היהודים שבו אינו ידוע, הגיע למחנה טרבלינקה. אחת ההנחות היא, שמדובר בטרנספורט שיצא מסלוניקי בין ה- 23 ל- 27 במרס 1943, וייתכן שהוא כלל יהודים מתראקיה וממקדוניה. מהטרנספורטים שיצאו מסלוניקי והגיעו לאושוויץ-בירקנאו נבחרו לעבודה במחנה 11,147 צעירים וצעירות (כ- 7,000 גברים וקצת יותר מ- 4,000 נשים). שאר היהודים נשלחו לתאי הגזים.

גורלם המיוחד של יהודי סלוניקי באושוויץ-בירקנאו תועד הן בעדויות ובזיכרונות הניצולים מסלוניקי, והן בעדויות של אסירים יהודים מארצות אירופה האחרות שבאו אתם במגע. בניגוד לאסירים היהודים מפולין או ממרכז אירופה, יהודי יוון שהגיעו לאושוויץ לא היו רגילים לאקלים המזרח אירופי הקשה. הקור, עבודות הפרך, תנאי החיים הקשים והמשבר על אובדן משפחותיהם בתאי הגזים עשו בהם שמות. בחודשים הראשונים הם סבלו מקשיי תקשורת חמורים שכן לא דיברו גרמנית, יידיש או פולנית, שהיו שפות הדיבור העיקריות במחנה. תדמיתם, לפחות בחודשים הראשונים, הייתה שלילית, והוצמדו להם כינויי גנאי שונים. הם אף ספגו מכות ועלבונות מצד אסירים אחרים מפני שלא הבינו את שדיברו אתם. עם זאת, נחשבו הסלוניקאים לכוח עבודה גדול וחשוב במחנה. הם נודעו בחריצותם וביכולתם הפיסית, ותנאיהם המיוחדים הפכו אותם לגוף מלוכד ומגובש בקרב האסירים.

הצעירים שהגיעו מסלוניקי לאושוויץ באביב-קיץ 1943 הועסקו בעיקר בבניית הצריפים והמשרפות בבירקנאו ובבית החרושת של בונה-מונוביץ'. אחרים נשלחו לפלוגות עבודה מחוץ למחנה הראשי ועבדו במכרות או בעבודות חקלאות שונות. בסתיו 1943 נשלחו מאושוויץ

כמה מאות אסירים למחנה עבודה שהוקם על חורבות הגטו בוורשה. תפקידם היה לנקות את הריסות הגטו. לפחות שתי קבוצות של יהודים נשלחו למחנה, שהוקם ברחוב גנשה, ורובם היו יהודים מסלוניקי. באוגוסט הגיעה לוורשה קבוצה ראשונה של כ-500 עובדים, ובאוקטובר 1943 הגיעה קבוצה נוספת שמנתה אף היא כ-500 עובדים. הם נבחרו משום שלא ידעו פולנית, וכך לא יכלו ליצור קשר עם האוכלוסייה הפולנית. בינואר 1944 פרצה מגפת טיפוס בין העובדים במחנה "גנשובקה", ומדי יום מתו כמה עשרות אסירים. בחודשי מאי-יוני הגיעה למקום עוד קבוצת אסירים. הפעם היו אלה בעיקר יהודים הונגרים. עם פינוי המחנה רצחו הגרמנים כ-300 חולים שלא יכלו להתפנות. רוב האסירים היוונים פונו מהמחנה ביולי 1944, לפני פרוץ המרד הפולני בוורשה.

לעומת הגורל שפקד את היהודים בסלוניקי ובאזור הכיבוש הגרמני, בשנתיים הראשונות למלחמה שפר גורלם של היהודים באזור הכיבוש האיטלקי ביוון. בסך הכל חיו באזור זה כ-12,500 יהודים. בתקופת המלחמה הגיעו לאתונה, שבה התגוררו לפני המלחמה כ-3,000 יהודים, פליטים מאזורים אחרים, ומספר היהודים בעיר עלה לכ-7,000-8,000.

מראשית תקופת הכיבוש האיטלקי ועד 8 בספטמבר 1943, עם פלישת הגרמנים, נהנו היהודים מחסות השלטונות האיטלקים. אלה לא נכנעו ללחצם של הגרמנים, סירבו להשליט תקנות אנטי-יהודיות, ואף קראו לאוכלוסייה היוונית לעזור ליהודים ולתמוך בהם. אבל ב-20 בספטמבר, לאחר כניעת האיטלקים וכניסת הגרמנים, החלו צעדים למימוש "הפתרון הסופי" גם באזורים אלה. ויסליצני נשלח לאתונה, ואחריו הגיע גם גנרל הס"ס ירגן שטרופ, שסיים זמן קצר לפני כן את משימת חיסול מרד גטו ורשה וגירוש אחרוני היהודים שבו. בינואר 1944 החליף טוני בורגר את דיטר ויסליצני.

בתחילת אוקטובר 1943 פירסם שטרופ כרזות רחוב ומודעה בעיתונות, שחייבו את יהודי אתונה, לרבות בעלי הנתונים הזרה, להתייצב לרישום בבתי הכנסת בעיר. הגרמנים הורו ליהודים למנות "מועצת זקנים" שתייצג את ענייניהם; עם זאת מינו הגרמנים ועד קהילה חדש, שבראשו עמד משה שאקי, וסגנו היה יצחק קבילי. אחרי פטירתו של שאקי בינואר 1944 נתמנה קבילי במקומו.

יהודי אתונה לא מיהרו להירשם, כפי שציוו הגרמנים. יהודים בעלי אמצעים מיהרו לברוח, וכמה מאות מהם הצליחו להגיע אל ההרים ולהסתתר בכפרים נידחים. בסך הכול הצליחו כ-3,000 מיהודי אתונה להשיג ניירות מזויפים ולהתפזר באתונה ומחוצה לה. קבוצות של בני נוער יוונים ותושבים אחרים הגישו ליהודים סיוע ניכר בהסתרתם ובמציאת דרכי מילוט ומקומות מחבוא. לאחר חודש הגיע מספר היהודים שנרשמו ל-2,000 בלבד, מהם 300 שהיו בעלי נתינות איטלקית ו-200 בעלי נתינות ספרדית, פורטוגלית וטורקית. רוב היהודים שנרשמו היו מיעוטי יכולת, שלא יכלו למצוא לעצמם מקומות מסתור תמורת רכוש או ויתור על תלושי המזון שקיבלו. הם קיבלו מן הגרמנים תעודות זיהוי מיוחדות, וכל מי שגילו היה 14

, לפחות, היה חייב להתייצב מדי יומיים לביקורת. נאסר עליהם להסתובב במקומות ציבוריים מ-17:00 אחר הצהריים עד 7:00 בבוקר.

במרס 1944 הפיצה הגסטאפו שמועות, כי לקראת חג הפסח הקרב יקבלו היהודים מצות וסוכר בבית הכנסת ברחוב מלידוני בעיר. ב-23 במרס הגיע למקום טוני בורגר, נציגו החדש של אייכמן בעיר, והודיע ליהודים שהתקבצו בבית הכנסת, כי הם יישלחו למחנות עבודה בגרמניה עד תום המלחמה. דלתות בית הכנסת נסגרו על הנוכחים; היהודים שנלכדו בו (על פי גרסה אחת מספרם היה כ-300, ועל פי אחרת 700-1,000) הובלו למחנה המעבר הארעי "היידארי". שם הופרדו הגברים מן הנשים ונכלאו בקסרקטינים. למחרת הצטרפו אל הכלואים בני משפחותיהם ומספר היהודים במקום הגיע לכ-1,500. לאחר כמה ימים הובאו לשם עוד יהודים שנתפסו בפרובינציה, ובסך הכול היו במחנה 3,000 יהודים.

ב-2 באפריל 1944 גורשו 1,300 יהודים מ"היידארי" לאושוויץ. יהודים נתיני שוויץ וטורקיה שהיו במחנה שוחררו. בין המגורשים היו יהודים בעלי נתינות איטלקית, שלאחר כניעת איטליה לא זכו עוד לחסות הגרמנים, וכן יהודים נתיני צרפת, בולגריה, הונגריה וגרמניה. כן היו בו יהודים מערים נוספות, חוץ מאתונה. טרנספורט זה הגיע לאושוויץ ב-11 באפריל.

קיימים כמה אומדנים לאבדות יהודי יוון בתקופת השואה. ההבדל ביניהם יסודו בעיקר בעובדה, שאין בידינו מספרים מדויקים של יהודי יוון ערב מלחמת העולם השנייה. נתונים ממקור אחד (של ההיסטוריון האגן פליישר) קובעים, שמספר היהודים ביוון לפני המלחמה היה 71,611, ומהם נספו בידי הנאצים 58,885 יהודים. על פי הנתונים שמביאים מיכאל מולכו ויוסף נחמה, חיו ביוון לפני המלחמה 79,950 יהודים, יחד עם יהודי רודוס, ושרדו 10,371. על פי פרוטוקול ועד הקהילות ביוון, שהתכנס בינואר 1945, חיו ביוון לפני המלחמה 67,203 יהודים, ובינואר 1945 היה מספרם 9,825.

לאחר נסיגת הגרמנים החלו שרידי יהודי יוון לצאת ממקומות המסתור שלהם ולחזור הביתה. באוקטובר 1944 ביטלה ממשלת יוון את חוקי האפליה שגזרו הגרמנים והכריזה על שוויון מלא ליהודים. כאמור, מספרם הכולל של הניצולים שנמצאו ביוון מייד לאחר המלחמה נאמד בכ-10,000 איש. בהם היו 1,500 ילדים שנמצאו במקומות מסתור שונים, רבים מהם יתומים. כ-65% מהניצולים היו גברים ורק 35% נשים. רוב הניצולים התרכזו באתונה, סלוניקי ולריסה. בינואר 1945 היו באתונה 4,985 יהודים ובסלוניקי כ-2,000 יהודים.

השיבה הביתה לא הייתה פשוטה; החיפוש אחרי בני המשפחה שלא נמצאו, המאבק על החזרת הרכוש המשפחתי שלווה בדיונים משפטיים מתמשכים, המשבר הכלכלי ומלחמת האזרחים שפרצה ביוון – כל אלה הערימו קשיים על יהודי יוון שניצלו וניסו לשקם את חייהם. בדומה לקהילות ניצולים אחרות באירופה, רבים מהניצולים העדיפו לקחת את מקל הנדודים בידם ולמצוא לעצמם ארץ חדשה שבה יוכלו לפתוח דף חדש בחייהם. ארץ ישראל ומ-1948 מדינת ישראל היו עד אמצע שנות ה-50 יעד ההגירה העיקרי של יהודי יוון. ארצות נוספות

שאליהן היגרו יהודים היו ארצות הברית, קנדה, אוסטרליה וכמה מדינות באמריקה הלטינית. בעקבות ההגירה הצטמק מאוד מספר היהודים ביוון, וב-1951 עמד על כ-6,000 יהודים בלבד.

מקור: בשביל הזיכרון, 33, 1999, עמ' 25-30.